

Is dat wel zo'n goed idee, debatteren?

De wetenschapsfilosoof David Hull (1988) ziet coöperatie en competitie als twee intrinsieke kenmerken van wetenschapsbeoefening. Deze gedachte is niet geheel nieuw, want eerder hebben coryfeeën als de wetenschapsfilosoof Karl Popper (1945) en de wetenschapsocioloog Robert Merton (1973) al zo'n opvatting te berde gebracht. Maar het mag duidelijk zijn dat deze twee communicatievormen belangrijk worden geacht voor wetenschappelijk onderzoekers. Coöperatie en competitie hebben elkaar trouwens ook nodig, zo menen zij, want elk op zich kunnen deze makkelijk ontaarden.

Ontaarde competitie zou naar de mening van Hull inhouden dat er minder of geen openheid is tussen wetenschappers, maar wel meer bedrog, meer halve waarheden, uitbuiting, uitsluiting en lamlegging. Te veel competitie zou ook demotivatie en ontmoediging met zich meebrengen bij degenen die met de dominantie van collega's te kampen hebben. Daarentegen zou ontaarde coöperatie inhouden: conformisme, volgzaamheid, lippendienst, kritiekloosheid, hypocriete afhankelijkheid, oneigenlijke consensus. De institutionele vormen van de wetenschapsbeoefening, zoals de verschillende lagen van wetenschapsbeleid in universiteiten, zouden een vruchtbare balans, mix, of, nog beter, een vruchtbare spanningsverhouding tussen competitie en coöperatie moeten bevorderen, om zodoende te waken voor de genoemde ontaarding van competitie en coöperatie.

In dit redactionele voorwoord vraag ik de aandacht voor een bepaalde vorm van doorgedraaide competitie: het debat. Het debat voert immers gemakkelijk tot onvruchtbare relaties. Ook al, omdat in het debat ongeveer elk retorisch middel geoorloofd is, althans volgens sommige handleidingen (zie bijvoorbeeld Van der Geer, 2001). Je mag in een debat de zwakke of ondeugdelijke plekken in je eigen betoog opzettelijk verdonkeremen. Je hoeft je tegenstander zeker niet te helpen de zwakke plekken in je eigen argumentatie te vinden. In een debat gaat het er immers om je gesprekspartner tegemoet te treden als een tegenstander van wie je moet winnen, met name ook in de ogen van een bepaald publiek. En deze overwinning hoeft bij een debat niet per se gebaseerd te zijn op goede argumenten, omdat allerlei andere retorische middelen, waaronder zelfs drogredenen, geoorloofd zijn. Zolang de tegenstander, de gespreksleider of het publiek verzuimt deze streken aan de kaak te stellen, mag alles als gold het een voetbalwedstrijd.

Het debat kan een enorme hinderpaal zijn voor de ontwikkeling van een vruchtbare en stimulerende academische sfeer. Of het nu binnen een capaciteitsgroep plaatsvindt, binnen een departement, een kenniskring, tussen onderzoeksgroepen, op conferenties, binnen tijdschriftredacties, het werkt meestal averechts. Als het debat domineert, zijn er immers alleen maar winnaars of verliezers en dan mogelijk ook nog op totaal verkeerde gronden. Permanente conflicten, zeker als die op onnette manier worden uitgevochten, zijn slecht voor een goede onderzoekscultuur. Een onderzoekscultuur mag geen strijdperk, geen arena zijn.

Maar zelfs de 'kritische discussie' vind ik nog niet de meest vruchtbare basis voor wetenschapsbeoefening. Althans, wanneer we de kritische discussie opvatten zoals bijvoor-

beeld Van Eemeren, Grootendorst en Snoeck Henkemans (1996) en De Groot en Visser (2003) doen. Dan is de kritische discussie immers gericht op het oplossen van een meningsverschil door een consensus af te dwingen op basis van goede argumenten op grond waarvan een van de partijen gelijk krijgt en een andere partij ongelijk. Wel, hoe redelijk dit ook moge klinken, in veel situaties van wetenschappelijk onderzoek kunnen helemaal geen goede, doorslaggevende argumenten gegeven worden. Een argumentatief dwingende consensus over het ene standpunt met een afwijzing van een ander standpunt is dan een ware fictie of dwaling. Dit is vooral het geval wanneer een wetenschappelijk onderzoeksproject niet is afgesloten, maar in ontwikkeling is. Wat is dan het betere alternatief? De kritische dialoog!

In de 'kritische dialoog' gaat het niet om winnen of verliezen. Evenmin heerst er consensusdwang. Nee, de deelnemers zijn bovenal gericht op het begrijpen van wat de ander bedoelt, op het duidelijk uitdrukken van zichzelf en op openlijke en faire kritiek op de ander en zichzelf. Het gaat met andere woorden om het verkrijgen van wederzijds begrip, een kardinale vorm van coöperatie (vgl. Smaling, 2008). En de competitieve aspecten zijn er wel, maar verschijnen slechts in de gedaanten van wederzijds kritische vragen en commentaren en worden aldus binnen de perken gehouden.

De kritische discussie is soms wel nuttig en ook nodig, bijvoorbeeld wanneer beslissingen over de wetenschappelijkheid van een tekst of onderzoek moeten worden genomen in het kader van institutionele beoordeling en subsidiëring. En het debat kan best wel eens prikkelen tot verscherping van inzicht, redentatie en formulering. Maar de basisvorm, het stramen van een vruchtbare en stimulerende communicatie tussen wetenschappelijk onderzoekers zou toch de kritische dialoog moeten zijn. De rubriek 'Essay, debat en dialoog' in dit tijdschrift moet mijns inziens dan ook binnen dit kader begrepen worden.

Adri Smaling

Literatuur

Eemeren, H. van, Grootendorst, R. & Snoeck Henkemans, F. (1996). *Handboek argumentatietheorie. Historische achtergronden en hedendaagse ontwikkelingen*. Groningen: Martinus Nijhoff.

Geer, P. van der (2001). *De kunst van het debat*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Groot, A.D. de & Visser, H. (2003). *Het forumwaarmerk van wetenschap: argumenten voor een nieuwe traditie*. Amsterdam: K.N.A.W.

Hull, D.L. (1988). *Science as a process. An evolutionary account of the social and conceptual development of science*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

Merton, K.R. (1973). *The sociology of science*. [Ed. N.W. Storer.] Chicago, London: The University of Chicago Press.

Popper, K.R. (1945). *The open society and its enemies, vol. II: The high tide of prophecy: Hegel, Marx and the aftermath*. London: Routledge & Kegan Paul.

Smaling, A. (2008). *Dialoog en empathie in de methodologie*. Amsterdam: HUP/SWP.